

ROZMIARY BEZROBOCIA W POLSCE I JEGO NEGATYWNE NASTĘPSTWA

Lech Pałasz

Streszczenie. Głównym celem artykułu jest przedstawienie poziomu bezrobocia w Polsce i jego trendów, dodatkowym zaś – pokazanie jego negatywnych skutków. Źródłem materiałów były: dane statystyczne GUS za lata 1990–2001, badania CBOS, literatura oraz bezpośrednie wywiady z bezrobotnymi. Artykuł kończą istotne dla praktyki gospodarczej wnioski.

Słowa kluczowe: poziom bezrobocia, sfera ubóstwa.

WSTĘP

Procesy dostosowawcze gospodarki polskiej do wymogów gospodarki rynkowej przyniosły wiele trudnych do rozwiązania problemów społecznych i ekonomicznych. W wyniku tych przemian systemowych zrodziło się bardzo niebezpieczne społecznie zjawisko bezrobocia. Stało się ono poważną przyczyną ubóstwa, które jest społecznym skutkiem przemian ustrojowych.

Zakres pracy dotyczy głównie rozmiaru bezrobocia w latach 1990–2001, z uwzględnieniem mężczyzn, kobiet i zwolnień grupowych oraz napływu i odpływu bezrobotnych. Przedstawiono też poziom bezrobocia na obszarach wiejskich oraz jego charakterystykę. Zaprezentowano ponadto różnice w poziomie bezrobocia w poszczególnych województwach. Na zakończenie pracy przedstawiono niektóre następstwa bezrobocia, zwłaszcza ubóstwo, oraz wnioski.

ISTOTA RYNKU PRACY I BEZROBOCIA

Zdolność do pracy i możliwość jej wykonywania jest niezmiernie ważnym czynnikiem rozwoju społecznego i gospodarczego kraju. Stąd dąży się do optymalnego wykorzystania zasobów pracy w celu powstawania dóbr i usług. W praktyce jednak zawsze zdarza się, że część osób z różnych przyczyn nie pracuje.

Przemiany ustrojowe po 1989 r. spowodowały wyraźne i natychmiastowe zmiany na rynku pracy. Następstwem transformacji ustrojowej, zmiany systemu centralnie planowanego na wolnorynkowy, był m.in. wzrost bezrobocia. Spowodowane ono było głównie zmniejszeniem popytu i małą konkurencyjnością rodzimych produktów.

Demokracja w transformacji społecznej i gospodarczej jest konieczna, lecz nie wystarczająca dla funkcjonowania gospodarki rynkowej. Nie może sama zapewnić trwałego rozwoju gospodarczego. Silna tendencja upolitycznienia procesu transformacji ustrojowej nie sprzyja rozwiązywaniu problemów społecznych, w tym narastającego bezrobocia.

Zjawisko bezrobocia dotknęło głównie pracowników fizycznych w przedsiębiorstwach państwowych, zwłaszcza niewykwalifikowanych i w nie najmłodszych grupach wiekowych, oraz absolwentów niektórych kierunków szkół średnich, np. techników rolniczych, liceów medycznych. Wzrosło równocześnie zapotrzebowanie na absolwentów uczelni o wykształceniu specjalistycznym, w tym głównie specjalistów z dziedziny marketingu, zarządzania, finansów, bankowości, informatyki.

Oprócz przyczyn społecznych i politycznych powstania bezrobocia, były też przesłanki ekonomiczne. Zaznaczyły się głównie od początku 1994 r. W praktyce, gdy bezrobocie występuje w niewielkim wymiarze, to nie przynosi zauważalnych negatywnych skutków. Stopa bezrobocia rejestrowanego na poziomie 2–3%, a nawet 4–5% może być korzystna ze względu na pozytywne oddziaływanie na dyscyplinę pracy i zmiany strukturalne w gospodarce. Jeśli stopa bezrobocia jest wyższa od tego poziomu, staje się to niekorzystne dla gospodarki, co w efekcie odczuwa całe społeczeństwo.

Bezrobocie jest więc ceną za transformację, zwalczanie inflacji, dążenie do równowagi gospodarczej przez ograniczenie popytu. Zmniejszenie popytu przekłada się na obniżenie poziomu produkcji, a to z kolei pogarsza rentowność przedsiębiorstw, powoduje obniżenie płac i poziomu życia społeczeństwa.

Wyróżnia się cztery główne przyczyny bezrobocia w Polsce:

- duży spadek produkcji materialnej oraz ograniczenie działalności w różnych dziedzinach życia;
- zmniejszenie zatrudnienia w wyniku restrukturyzacji i prywatyzacji gospodarki oraz ograniczenia popytu na dobra i usługi;
- wprowadzenie zasiłku dla bezrobotnych, którzy dotychczas nie pracowali, a podejmowali pracę dorywczą i nielegalną;
- zastosowanie mechanizmu kształtowania funduszu płac oraz opodatkowania jego wzrostu, który zachęcał do zmniejszenia zatrudnienia, aby osiągnąć wzrost płac przeciętnych.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ POZIOMU BEZROBOCIA

Bezrobocie rejestrowane występuje od 1990 r. Analizie poddano dane o jego poziomie w latach 1990–2001. Stopa bezrobocia najpierw wyraźnie rosła, potem malała od 1995 r. do 1999 r., aby znów intensywnie wzrastać. Na koniec 2001 r. stopa bezrobocia wyniosła 17,4% (tab. 1).

Tabela 1. Bezrobotni zarejestrowani w latach 1990–2001

Table 1. Registered unemployed in 1990–2001

Lata Year	Ogółem Total	Z ogółem From total			Stopa bezrobocia Unemployment rate
		mężczyźni men	kobiety women	zwolnieni grupowo groupdismiss	
w tysiącach ^a in thousand ^a					
1990	1126,1	522,4	573,7	183,1	x
1991	2155,6	1021,5	1134,1	498,0	x
1992	2509,3	1170,5	1338,8	603,6	x
1993	2889,6	1382,3	1507,3	562,4	x
1994	2838,0	1343,0	1495,0	398,3	x
1995	2628,8	1180,2	1448,6	256,9	x
1996	2359,5	983,9	1375,6	200,0	x
1997	1826,4	722,2	1103,2	124,0	x
1998	1831,4	760,0	1071,3	125,0	x
1999	2349,8	1042,5	1007,3	174,0	x
2000	2702,6	1211,0	1491,6	185,8	x
2001	3115,1	1473,0	1642,1	243,1	x
w odsetkach in per cent					
1990	100,0	49,1	50,9	16,3	6,1 ^b
1991	100,0	47,4	52,6	23,1	11,4 ^b
1992	100,0	46,6	53,4	24,1	13,6
1993	100,0	47,8	52,2	19,5	15,7
1994	100,0	47,3	52,7	14,0	16,0
1995	100,0	44,9	55,1	9,8	14,9
1996	100,0	41,7	58,3	8,5	13,6
1997	100,0	39,6	60,4	6,8	10,5
1998	100,0	41,5	58,5	6,8	10,4
1999	100,0	44,4	55,6	7,4	13,0
2000	100,0	44,8	55,2	6,9	14,7
2001	100,0	47,3	52,7	7,8	17,4

^aod stycznia 1997 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych nie obejmuje osób odbywających szkolenie lub staż u pracodawcy.

^afrom January 1997 registered unemployed number does not cover those in trainings or educating.

^bludności czynnej zawodowo ogółem, od następnego roku stopę bezrobocia obliczono w stosunku do ludności cywilnej czynnej zawodowo.

^btotal labour force, from next year rate was calculated to civil labour force.

Źródło, Source: Bezrobocie w Polsce I–IV kwartał 1991, GUS 1991, s. 6–7; Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 1993, GUS 1994 s. 19–20; Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 1994, GUS 1995, s. 17; Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 1999, GUS 2000, s. V, 2, 12, 14; Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 2001, GUS 2002, s. 2, 14.

W latach 1990–2001 zmalała nieco stopa bezrobocia wśród mężczyzn, a wzrosła w grupie kobiet. W 2001 r. mężczyźni bezrobotni stanowili 47,3%, a kobiety 52,7% ogółu bezrobotnych (tab. 1).

W latach 1994–2001 nastąpił wyraźny napływ liczby bezrobotnych – z 2094 tys. do 2476,4 tys. osób. Równocześnie nieznacznie zmalał ich odpływ – z 2145,6 tys. do 2063,7 tys., a od 1998 r. następuje coroczny wzrost liczby bezrobotnych (tab. 2).

Tabela 2. Napływ i odpływ bezrobotnych w latach 1994–2001 (w tys.)
Table 2. Inflow and outflow of unemployed in 1994–2001 (in thousand)

Lata Year	Bezrobotni według stanu w końcu roku Year unemployed at the end of year	Napływ Inflow	Odpływ Outflow	W tym bezrobotni, którzy podjęli pracę Include those who started work	Przyrost (lub spadek) bezrobocia Increase (decrease) of unemployment
1994	2838,0	2094,0	2145,6	1093,8	-51,6
1995	2628,8	2371,3	2580,5	1267,7	-209,2
1996	2359,5	2225,1	2494,4	1304,6	-269,3
1997	1826,4	2051,3	2584,4	1258,9	-533,1
1998	1831,4	2127,9	2122,9	1023,6	5,0
1999	2349,8	2562,9	2044,4	1009,9	518,5
2000	2702,6	2475,9	2122,2	1064,1	353,7
2001	3115,1	2476,4	2063,7	1008,8	412,7

Źródło, Source: Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 1999, op. cit., s. 4; Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 2001, op. cit., s. 4; obliczenia częściowo własne (own calculations).

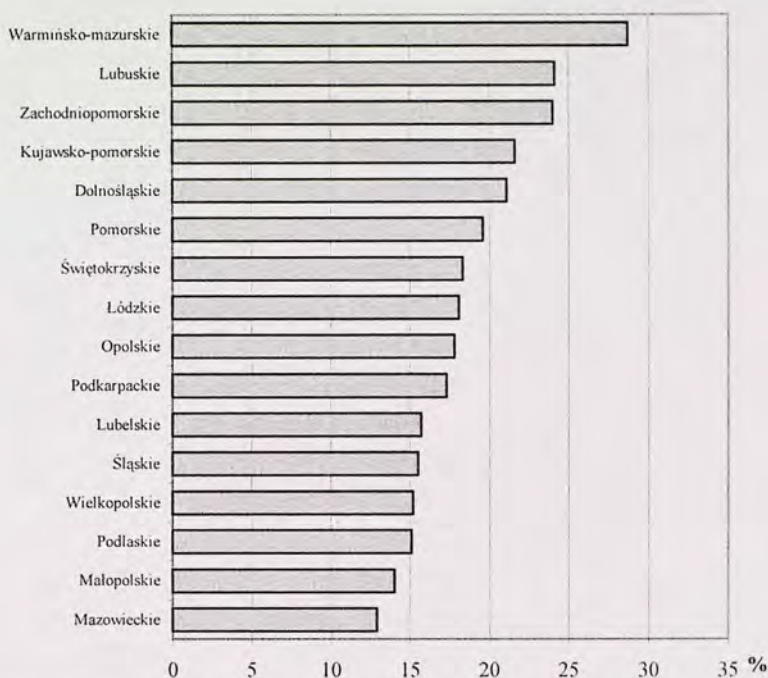
Występują zauważalne różnice w poziomie bezrobocia w poszczególnych województwach (na koniec 2001 r.). Najwyższa stopa bezrobocia była w woj. warmińsko-mazurskim (28,7%), lubuskim (24,1%) i zachodniopomorskim (24,0%), najniższa zaś w woj. podlaskim (15,1%), małopolskim (14,0%) i mazowieckim (12,9%) (rys. 1).

Analizując dane o bezrobotnych według niektórych ich kategorii obserwuje się, że udział poprzednio pracujących utrzymuje się na podobnym poziomie (77–76,3%). Odsetek mieszkających na wsi wzrósł nieznacznie (z 40,8 do 42,7%). Wśród bezrobotnych niewiele jest osób posiadających gospodarstwa (1,4–1,8%). Dużo jest natomiast osób, zwłaszcza od 1997 r., nie mających prawa do zasiłku, bo wskaźnik ten na koniec 2001 r. wyniósł aż 80% (tab. 3).

Szczególnym środowiskiem bezrobotnych jest wieś. Problem budzi wiele emocji, zwłaszcza na obszarach popegeerowskich. Materiały GUS wskazują, że bezrobocie na wsi waha się w granicach 44–44,9%. Do tego jednak należy jeszcze dodać bezrobocie ukryte, co da łącznie bezrobocie na poziomie ok. 57% (tab. 4).

Na bezrobocie na wsi mają wpływ m.in. rozdrobnienie agrarne, trudności zatrudnienia w miejscu zamieszkania, duża odległość do najbliższego zakładu czy instytucji pracy, niski poziom wykształcenia, a także brak środków finansowych na podjęcie działalności na własny rachunek. Stąd też w latach 1996–2001 stale wzrastała liczba bezrobotnych zarejestrowanych i nie mających prawa do zasiłku (tab. 4).

Poziom bezrobocia w Polsce jest szczególnie wysoki, zwłaszcza gdy porównamy go z poziomem bezrobocia w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Na przykład, na koniec lipca 2000 r. stopa bezrobocia w strefie euro wyniosła 9,1%, a średnia ogółem w krajach Unii Europejskiej – 8,3%. Bezrobocie najniższe było wówczas w Luksemburgu – 2,2%, a najwyższe w Hiszpanii – 14,2% (rys. 2).

Rys. 1. Bezrobocie w poszczególnych województwach (na koniec stycznia 2002 r.)

Fig. 1. Unemployment in particular voivodeship (at the end of January 2002)

Tabela 3. Wybrane kategorie bezrobotnych w latach 1994–2001

Table 3. Selected categories of unemployed in 1994–2001

Lata Year	Ogółem Total	Bezrobotni poprzednio pracujący Previous worked	Mieszkający na wsi Living in the country	Posiadający gospodarstwo rolne Owners of farm	Niepełnosprawni Disabled	Nie posiadający prawa do zasiłku Without benefit	Z liczby nie posiadających prawa do zasiłku From number without benefit			
							Poprzednio pracujący Previous worked	Mieszkający na wsi Living in the country	Posiadający gospodarstwo rolne Owners of farm	Niepełnosprawni Disabled
w tysiącach in thousand										
1994	2838,0	2186,2	1157,9	39,4	76,3	1415,3	1021,8	569,5	15,3	65,3
1995	2628,8	2075,3	1126,5	45,2	31,3	1079,9	782,4	466,9	15,7	19,6
1996	2359,5	1967,7	1037,2	45,9	31,2	1135,5	795,6	504,1	18,6	21,5
1997	1826,4	1478,1	843,7	33,1	26,3	1269,9	941,9	586,4	21,0	21,8
1998	1831,4	1416,8	835,7	31,2	26,5	1411,1	1011,7	646,3	22,4	23,3
1999	2349,8	1792,9	1055,5	37,7	31,5	1795,7	1258,5	811,3	26,3	26,5
2000	2703,0	2059,3	1180,2	43,6	39,6	2154,0	1536,8	948,4	31,1	33,5
2001	3115,1	2375,7	1328,7	54,7	50,1	2490,8	1783,2	1070,9	38,9	42,2

Tab. 3 cd.
Tab. 3 cont.

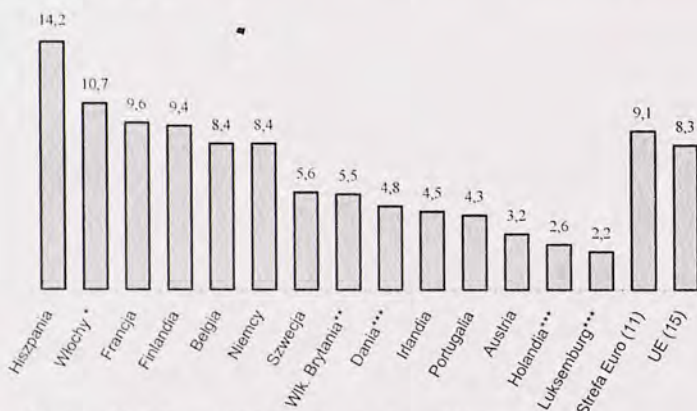
w odsetkach in per cent										
1994	100,0	77,0	40,8	1,4	2,7	49,9	36,0	20,1	0,5	2,3
1995	100,0	78,9	42,9	1,7	1,2	41,1	29,8	17,8	0,6	0,7
1996	100,0	83,4	44,0	1,9	1,3	48,1	33,7	21,4	0,8	0,9
1997	100,0	80,8	46,2	1,8	1,4	69,5	51,6	32,1	1,1	1,2
1998	100,0	77,4	45,6	1,7	1,4	77,1	55,2	35,3	1,2	1,3
1999	100,0	76,3	44,9	1,6	1,3	76,4	53,6	34,5	1,1	1,1
2000	100,0	76,2	43,7	1,6	1,5	79,7	56,9	35,1	1,2	1,2
2001	100,0	76,3	42,7	1,8	1,6	80,0	57,2	34,4	1,2	1,4

Źródło. Source: Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 1999, op. cit., s. 11; Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał 2001, op. cit., s. 11. K. Bień, Spór o bezrobocie, raport specjalny *Rzeczpospolitej*, nr 44 z 21.02.2001 r., s. A-7.

Tabela 4. Wybrane dane o bezrobotnych mieszkających na wsi w latach 1996–2001 (w tys.)
Table 4. Selected data of unemployed living in rural areas in 1996–2001 (in thousand)

Lata Year	Ogółem Total	W tym mieszkający na wsi Including rural people				
		razem total	nie mający prawa do zasiłku without benefit	nowo zarejestrowani w grudniu new registered in December	wyrejestrowani w grudniu outregistered in December	podjęli pracę got jobs
1996	2359,5	1037,2	504,1	89,7	51,1	22,3
1997	1826,4	843,7	586,4	69,9	49,6	19,7
1998	1831,4	835,7	646,3	87,0	39,9	15,7
1999	2449,8	1055,5	811,3	265,2	180,0	88,6
2000	2702,6	1180,2	948,4	271,8	182,4	86,8
2001	3115,1	1328,7	1070,9	273,0	180,2	84,0

Źródło. Source: Bezrobocie rejestrowane w Polsce I–IV kwartał: 1996, s. 18; 1997, s. 19; 1998, s. 13; 1999, s. 12; 2000, s. 12; 2001, s. 11, 12.

Rys. 2. Bezrobocie w Unii Europejskiej (na koniec lipca 2000 r. w %)

Dane z: *kwietnia **maja ***czerwca

Fig. 2. Unemployment in the European Union (at the end of July 2000 in %)

Data from: *April **May ***June

OCENA NEGATYWNYCH SKUTKÓW BEZROBOCIA

Niekorzystne skutki bezrobocia są bardzo różnorodne. Można je analizować w aspekcie społecznym, ekonomicznym, prawnym, etyczno-moralnym i obyczajowym. Ogólnie można wyróżnić społeczne i ekonomiczne skutki bezrobocia.

Długotrwałe bezrobocie destrukcyjnie wpływa na psychikę człowieka. Osłabia ono osobowość i zdolność do pracy. Najbardziej odczuwane jest przez ludzi po pięćdziesiątce, bez kwalifikacji, niepełnosprawnych, upośledzonych umysłowo, osoby z grup mniejszości etnicznych oraz mieszkające na terenach o wysokim poziomie bezrobocia. Ludzie niepracujący są traktowani z pewną pogardą, oburzeniem i zgorzeniem. Niektórzy uważają, że nadmierne interesowanie się bezrobotnymi wpływa negatywnie na chęć podjęcia przez nich pracy.

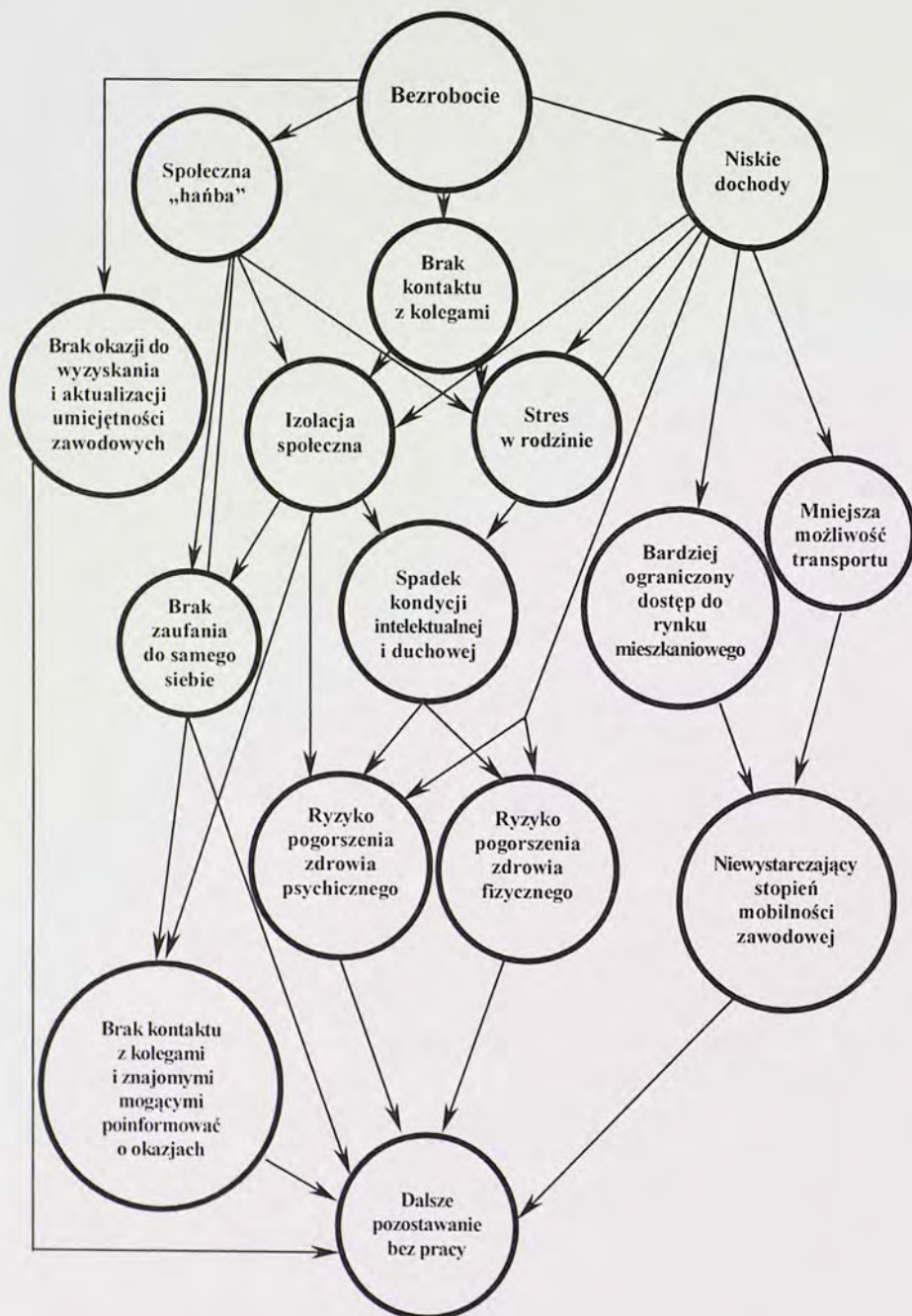
Osoby pozbawione możliwości pracy odczuwają głównie brak środków finansowych, zaburzenie rytmu codziennego życia, spadek poczucia własnej wartości oraz malejące możliwości znalezienia pracy. Skutki takiego stanu rzeczy powodują stany depresyjne i pogłębianie się ubóstwa, co może kończyć się śmiercią samobójczą.

Źródła utrzymania bezrobotnych są różne. Najwięcej z nich jest na utrzymaniu rodziny (81%) i utrzymuje się z prac dorywczych (44%). Pozostałe źródła dochodów dla bezrobotnych są znacznie mniejsze. Można tu wymienić: oszczędności, zasiłek dla bezrobotnych, opiekę społeczną, drobny handel, wyprzedaż posiadanych przedmiotów, pieniądze zdobyte nieuczciwie (tab. 5).

Tabela 5. Źródła utrzymania się bezrobotnych
Table 5. Income sources of unemployed

Źródła utrzymania się bezrobotnych Unemployed income sources	Procent odpowiedzi Per cent of answers
Pozostają na utrzymaniu rodziny Family help	81
Z prac dorywczych Occasional job	44
Z oszczędności Savings	20
Z zasiłku dla bezrobotnych Benefit	15
Z pomocy opieki społecznej, instytucji charytatywnych, kościoła Social security, charity, church	12
Z drobnego handlu Small trade	8
Z wyprzedaży posiadanych przedmiotów Goods sale	6
Z pieniędzy zdobytych nieuczciwie Illegal money	3
Z prac stałych Permanent jobs	1
Trudno powiedzieć Difficult to say	2

Źródło, Source: *Polityka* nr 7 (2337) z 16.02.2002 r. (ankieta CBOS przeprowadzona wśród bezrobotnych).

WNIOSKI

Zatrudnienie jest ważnym czynnikiem rozwoju gospodarczego, a z drugiej strony – źródłem utrzymania. Trudno oddzielić kategorię zatrudnienia od pojęć rozwoju społecznego i gospodarczego oraz dobrobytu społeczeństwa.

Wnioski:

1. Bezrobocie w Polsce jest wysokie i ma tendencję wzrostową, a w początkowym okresie po wstąpieniu do Unii Europejskiej może jeszcze bardziej wzrosnąć w wyniku pogłębienia się i rozszerzenia restrukturyzacji gospodarki na wiele sektorów.

2. Rozmiar stopy bezrobocia w poszczególnych województwach i regionach kraju jest znacznie zróżnicowany, wśród bezrobotnych kobiety stanowią ponad połowę, a ludność wiejska stanowi prawie 50%. Wśród bezrobotnych na wsi dominują ludzie młodzi i w wieku przedemerytalnym.

3. Główne instrumenty ograniczania bezrobocia znajdują się w polityce państwa, która powinna uwzględniać głównie aktywne narzędzia zmierzające do ożywienia gospodarczego.

4. Negatywne skutki bezrobocia należy rozpatrywać głównie w dwóch aspektach: społecznym i ekonomicznym. Istotne są także następstwa polityczne, prawne, etyczno-moralne i obyczajowe, które ostatecznie prowadzą do regresu gospodarczego i powiększania się sfery ubóstwa.

PIŚMIENNICTWO

Pałasz L., 2002: Bezrobocie i jego negatywne skutki. Obszary wiejskie w Polsce a integracja z Unią Europejską. Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Katedra Marketingu i Zarządzania Agrobiznesem. Toruń, 15–22.

Pałasz L., 2002: Bezrobocie w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem społeczności wiejskiej. Akademia Rolnicza w Szczecinie, Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej. Szczecin, 22–32 (maszynopis w bibliotece).

Woźniak R., 2001: Obraz i skutki bezrobocia w Polsce w następstwie globalizacji. Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomiki i Zarządzania nr 7. Politechnika Koszalińska. Koszalin, 176–187.

Zdrojewski E., 2002: Regiony o najwyższej stopie bezrobocia w Polsce. Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wobec integracji z Unią Europejską. Akademia Rolnicza w Szczecinie, Politechnika Koszalińska, Wyższa Informatyczna Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wlkp. Szczecin, 418–421.

UNEMPLOYMENT LEVEL IN POLAND AND ITS NEGATIVE IMPACT

Abstract. The main goal of the paper is to present the changes and trends in the level of unemployment in Poland and its trends. Additional goal is connected with description of its negative impact. The statistical sources of analysis were data from the Main Statistical Office (GUS) with the period 1990–2001, as well as public opinion researches, references and direct interviews with unemployed. Practical conclusions ending the article.

Key words: unemployment level, poverty grup, Poland.

Lech Pałasz. Akademia Rolnicza, Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej, Katedra Polityki Gospodarczej i Rynku, ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin, tel. fax (0 91) 48 76 949